

Росія

1. Економіко-географічне положення і природні умови.
2. Ресурси
3. Населення
4. Господарство

1. Росія — *найбільша за площею держава світу*, країна з перехідною економікою, 1/3 території якої розташована у Східній Європі, а 2/3 — у Північній Азії. Межує суходолом з країнами, які мають різний рівень економічного розвитку. Більшість країн-сусідів є нейтральними позаблоковими державами. До військово-політичного блоку НАТО входять Норвегія, Естонія, Латвія, Литва та Польща. Китай є ядерною державою. Територіальні претензії до Росії мають Японія (з при-воду Курильських островів), Естонія (щодо частини Псковської області) та Україна (Крим, Донбас). 2/3 кордонів Росії — морські. Вона має вихід до морів трьох океанів, що робить її великою морською державою. Біля берегів Росії починаються важливі морські шляхи між Європою, Азією та Америкою.

Історія формування території. У XII ст. в межіріччя Оки і Волги було засновано Москву, яка стала центром невеликого Московського князівства. З середини XVI ст. Московське князівство почало розширювати межі своєї держави за рахунок заселення малоосвоєних земель та колонізації територій інших народів. До кінця XVI ст. до Росії були приєднані Урал, Поволжя та Західний Сибір; у XVII ст. — Україна, Східний та Північно-Східний Сибір; у XVIII ст. — Прибалтика, Білорусь, Крим, Кубань, Казахстан, район Прикаспію, Чукотка, Аляска; у XIX ст. — Польща, Фінляндія, Кавказ, Середня Азія.

У 1922 р. Росія стала частиною Радянського Союзу. Під час та після Другої світової війни Радянський Союз розширив свою територію, приєднавши Туву (1944 р.), фінський населений пункт Печенга та німецький Кенігсберг (нині Калінінград) (1945 р.). У 1954 р. зі складу Росії Україні було передано Крим. У 1991 р. після розпаду Радянського Союзу проголошено незалежність Росії.

Природні умови Російської Федерації дуже різноманітні. У рельєфі переважають рівнини, які займають 70 % площі: Східноєвропейська, Західносибірська, Середньосибірське плоскогір'я. Є гори різного віку: від давніх зруйнованих (Уральські, Алтай, Саяни) до молодих сейсмічно активних (Кавказ, Серединний хребет Камчатки та Ін.).

Клімат змінюється з півночі на південь від арктичного (холодного і сухого) та субарктичного (холодного з надмірним зволоженням) до різних типів помірного. Середні літні температури із заходу на схід зростають, а зимові — в тому ж напрямку знижуються. Зволоження зменшується з віддаленням від Атлантичного океану. Найбільш суворим є клімат Східного

Сибіру, де морози сягають -71 0С. На значних площах Сибіру, Далекого Сходу та європейської Півночі панує багаторічна мерзлота.

2. Країна дуже багата на *мінеральні ресурси*. З паливних корисних копалин Росія має величезні поклади нафти і природного газу. Найбільші з них сконцентровані у Західносибірському та Волго-Уральському басейнах. Кам'яне вугілля зосереджене у великому Кузнецькому басейні та кількох перспективних басейнах Сибіру. Значними є також родовища бурого вугілля (Кансько-Ачинський та Підмосковний басейни) і торфу (Західний Сибір, Нечорноземна смуга європейської частини). З рудної сировини є значні запаси залізної руди (Кольсько-Карельська група родовищ, Курська магнітна аномалія, гори Півдня Сибіру, виснажені поклади Уралу), мідно-нікелевих руд (Норильськ, Мончегорськ), мідних та хромових руд (Урал), олов'яних руд (Північно-Східний Сибір та Далекий Схід), поліметалевих руд (Алтай, Далекий Схід, Кавказ, Урал), золота (Прибайкалля, Далекий Схід).

Істотними є поклади *нерудних корисних копалин*: апатитів (Кольський півострів), калійної солі (Приуралля), кухонної солі (Прикаспійська низовина), графіту й алмазів (Східний Сибір), піриту, азбесту та виробного каменю (Урал), бурштину (Калінінградська область). Багата мінерально-сировинна база забезпечує роботу власної переробної промисловості. Значна частина корисних копалин експортується.

Країна багата на *водні ресурси*. Більшість річок повноводні протягом року (Волга, Об, Єнісей, Лена, Амур). Величезний гідроенергопотенціал мають сибірські річки, особливо Єнісей та Ангара. Найбільш родючі чорноземні ґрунти на півдні Східноєвропейської та Західносибірської рівнин. На більшій .О частині Центральної Росії ґрунти кислі підзолисті, у Сибіру та на Далекому Сході – мерзлотно-тайгові. Лісові ресурси Росії дуже великі. Основні лісонадлишкові райони знаходяться у Сибіру, на Далекому Сході, на європейській Півночі. Переважають цінні хвойні породи дерев. Унікальними є рибні запаси країни, особливо це стосується Охотського, Баренцового та Каспійського морів.

3. Для Росії характерний перший *тип відтворення населення* з від'ємним природним приростом, який становить -5 чол./тис. Відбувається «старіння нації». Країна має від'ємне сальдо міграцій. У пошуках роботи люди від'їжджають до країн Заходу. Натомість спостерігається приплив робітників із сусідніх країн до промислових районів Росії, особливо до нафтогазових родовищ і територій лісозаготівлі. Після розпаду СРСР частина російського населення повертається з країн близького зарубіжжя на свою історичну батьківщину.

Росія – *багатонаціональна країна*, в якій налічується понад 120 націй та народностей. Більшість населення становлять росіяни (83 %). Головними районами проживання національних меншин є Кавказ (чеченці, інгуші,

аварці, осетини, черкеси), Урал (марійці, мордва, удмурти, башкири, татари), європейська Північ (карели, комі, саамі), Сибір та Далекий Схід (якути, евенки, ненці, ханти, мансі, чукчі, буряти). У Росії сформувалася найчисленніша українська діаспора, яка становить за різними оцінками від 3 до 4,4 млн. чол.

Оскільки склад населення Російської Федерації багатонаціональний, у ній сповідуються чимало релігій. Проте більшість віруючих є православними християнами. Багато також прихильників мусульманства та буддизму (ламаїзму).

Росія має *низький показник середньої густоти населення* — 8,35 чол./км². Густо заселена лише Центральна Росія (до 100 чол./км²), тоді як значні площі Сибіру та Далекого Сходу майже не мають постійних жителів. Рівень урбанізації високий — 76 %. У країні є 11 міст-мільйонників, з яких майже всі (крім Новосибірська та Омська) розташовані у європейській частині. *Найбільшими містами Росії* є Москва (10,5 млн. чол.) і Санкт-Петербург (4,6 млн. чол.), навколо яких сформувалися значні міські агломерації.

4. Росія — велика індустріально-аграрна країна. Від початку 90-х рр. XX ст. в ній проводиться глибоке реформування економіки, спрямоване на перехід від централізованої до ринкової економіки. Процес супроводжується системною економічною кризою, наслідки якої дуже відчутні й нині.

Промисловість країни працює переважно на власній сировині. Особливе значення мають галузі важкої промисловості. Великою залишається роль гірничодобувних галузей. Останнім часом зростає виробництво товарів народного вжитку, швидко розвивається сфера послуг. *Паливна промисловість* має багато галузей, проте основну роль у ній відіграє нафтогазова. Найбільші центри нафтопереробки склалися на трасах трубопроводів: в Омську, Пермі, Уфі, Ярославлі, Москві, Ухті. В електроенергетиці провідну роль відіграють теплові електростанції, на які припадає 82 % усієї виробленої електроенергії. В країні діють атомні електростанції, які дають 12 % електроенергії: Польська, Ленінградська, Нововоронезька, Смоленська, Белоярська та ін. Частка гідроелектростанцій незначна — 6 %. Найпотужніші ГЕС збудовані на Єнісеї (Саяно-Шушенська, Красноярська) та Ангари (Братська, Усть Ілімська). Паливно-енергетична галузь забезпечує 70 % доходів федерального бюджету і половину обсягу експорту країни.

Чорна металургія — одна з найголовніших та найстаріших галузей російської промисловості, яка використовує як власну, так і імпортовану сировину (залізні руди з Казахстану, марганець з України). У Росії склалися три металургійні бази: Уральська (Нижній Тагіл, Магнітогорськ, Челябінськ), Центральна (Липецьк, Старий Оскол, Череповець, Тула) та Сибірська (Новокузнецьк). Російська *кольорова металургія* дуже потужна. З власної сировини вона виплавляє мідь (Урал), нікель, кобальт і мідь (Норильськ, Мончегорськ), свинець і цинк (Челябінськ, Дальногорськ, Белово), олово

(Новосибірськ), титан і магній (Березники), алюміній (Красноярськ, Братськ, Кам'янськ-Уральський).

Машинобудування — головна галузь російської промисловості. Вона вміщує багато виробництв. Важке машинобудування розвивається на Уралі, в Центральній Росії, на півдні Сибіру. Залізничне машинобудування представлене складанням локомотивів (Санкт-Петербург, Коломна, Брянськ, Калуга) та вагонів (Брянськ, Твер, Митищі, Калінінград, Нижній Тагіл, Санкт-Петербург). Морські судна виробляють у Мурманську, Выборзі, Санкт-Петербурзі, Астрахані, Архангельську, Владивостоку.

Автомобілебудування випускає легкові та вантажні автомобілі, джипи, автобуси, колісні тягачі. Його найбільшими центрами є Нижній Новгород, Тольятті, Москва, Ульяновськ, Набережні Челни, Іжевськ. Виробляються також трактори та різні сільськогосподарські машини. Розвинуте точне машинобудування.

Основними районами потужної *хімічної промисловості* стали Урал, Поволжя, Центральна Росія та Західний Сибір. Тут випускають різні види мінеральних добрив, пластмаси, синтетичні волокна, гуму, шини тощо.

У Росії склався потужний *лісопромисловий комплекс*, де є всі стадії переробки деревини. Найважливіші його центри — Архангельськ, Усть-Ілімськ, Братськ, Комсомольськ на Амурі. Целюлознопаперове виробництво особливо розвинуте на європейській Півночі (Онега, Кондопога) та у Прибайкаллі (Іркутськ, Селенгінськ, Байкальськ). Із старих галузей господарства розвивається текстильна промисловість, яка виробляє бавовняні, лляні, вовняні, шовкові та синтетичні тканини. Вона зосереджена переважно в Центральній Росії. Рибна промисловість розвинута в Мурманську, Архангельську, Калінінграді, Астрахані, Владивостоку, Южно-Сахалінську.

У *сільському господарстві Росії* переважає тваринництво. Молочно-м'ясне скотарство та свинарство розвиваються в Нечорноземній смузі, м'ясо-молочне скотарство, птахівництво та свинарство — у зоні чорноземів, вівчарство — на півдні Західного Сибіру та на Кавказі, оленярство — на півночі. На чорноземних ґрунтах вирощують пшеницю, соняшник, цукрові буряки, на підзолистих — жито, гречку, льон-довгунець. У передмістях розвиваються овочівництво, садівництво та ягідництво. Великі простори Півночі, Сибіру та Далекого Сходу не придатні для рослинництва взагалі. Тут воно можливе лише в закритому ґрунті.

Дуже велика площа Росії зумовлює потребу в різних видах *транспорту*. Головну роль у вантажо- та пасажиропотоках відіграють залізниці. Найдовшими з них є Сибірська, Південносибірська та Печорська. Важливе значення має автомобільний транспорт. Його основні магістралі: Москва — Санкт-Петербург, Москва — Челябінськ. Росія має великий торговельний морський флот. Найбільшими морськими портами країни є: на Тихому океані — Владивосток, на Північному Льодовитому — Мурманськ, на Атлантичному — Калінінград, на Каспійському морі — Астрахань. Важлива

роль належить також трубопроводному, річковому та авіаційному транспорту.

Територіальні відмінності господарства. У територіальній структурі господарства Росії помітні великі диспропорції. Майже 80 % населення та 85 % промислової продукції припадають на європейську частину країни. Тут сконцентровано й 90 % наукового потенціалу держави. В азіатській частині країни (крім півдня) переважають добувна промисловість та лісове господарство. Зовнішні економічні зв'язки. Росія активно розвиває різні форми зовнішніх економічних зв'язків з багатьма країнами світу.

Завдання для самоконтролю

- 1. Охарактеризуйте економіко-географічне положення Росії.*
- 2. На які рудні і нерудні ресурси багата країна? Основою для яких галузей промисловості вони стали?*
- 3. Охарактеризуйте демографічні проблеми Росії.*
- 4. Перерахуйте основні центри металургії і машинобудування Росії.*
- 5. З'ясуйте територіальні відмінності господарства.*

